

Evald Flisar

NE SPRAŠUJTE POPOTNIKA ZA NASVET O GRADNJI HIŠE

Kipling je zapisal, da obstajata samo dve vrsti ljudi – tisti, ki ostanejo doma, in tisti, ki gredo po svetu. Če bi me vprašali, h kateri vrsti sodim, bi moral priznati, da k obema. Ostal sem doma in odšel sem po svetu. Ostajam, odhajam.

To ni nobena paradoksalna domislica. Mogoče bo stvar razumljivejša, če rečem, da sta to, kar se v teh pomladnih dneh v mojih hlačah in čevljih sprehaja po Ljubljani, v resnici dva – dve osebi v enem telesu. Tipičen primer slovenske shizoidnosti? Mogoče – s to razliko, da je moj problem še nekoliko hujši.

V meni res živita dve samostojni osebi. Ena bi kar naprej nekam šla, se gibala, se izpostavljala naključjem, nevarnostim. Druga pa bi ždela med štirimi stenami in čakala, da svet pride k njej in ji potrka na vrata. In ko svet res pride in potrka na vrata, se ta oseba najraje potuhne in se dela, da je ni doma. Kajti ta oseba je najbolj srečna, če lahko samo fantazira o svetu. Ta oseba je introvertiran sanjač. Ona druga, ki ne more najti miru, je ekstrovertiran avanturist. Ta hoče biti tam, kjer se stvari dogajajo. Noče stati ob strani, hoče biti del igre.

Mislím, da govorim o dobro znanem razkolu med domišljijo in resničnostjo, o tistem, kar je navzoče v vseh nas, kar je temeljni problem našega odnosa do sveta, kakršen je. Zdi se mi, da je ta razkol pri meni večji in manj obvladljiv kot pri večini drugih ljudi. Ne zato, ker bi me Bog hotel na ta način kaznovati, ampak zato, ker sem v letih, ki so za mano, naredil predvsem takšne poteze in korake, ki so ta razkol poglobili.

Moram pa reči, da ta dva človeka v meni kljub oviram, ki jih postavljata, in pastem, ki jih nastavljata drug drugemu, živita v skoraj zgladni simbiozi. Tisti, ki raje sanjari o svetu, si v domišljiji ustvari čudežno sliko, potem pa čaka, da se drugi odpravi to sliko preverjat. Poročilo, ki ga ta drugi prinese s poti, je praviloma negativno: svet ni takšen, kot si ga je prvi zamislil. Sanjaču je ta novica več kot po volji, saj mu daje pravico, da sanjari naprej. Avanturist pa seveda komaj čaka, da lahko gre preverjat naslednjo sliko sveta, ustvarjeno v domišljiji. In tako sta zadovoljna oba.

Ker pa oba prebivata v enem telesu, prvi ne more ostati doma, ko gre drugi na pot. Tudi tisti, ki bi raje ždel med štirimi stenami, se mora potikati po džungli, plezati čez prelaze, spatí s ščurki in podganami, se prebijati ves prepoten skozi množice, jesti zanikrno hrano, se izogibati roparjem. Vse to počenja s kislim obrazom. Medtem pa njegov alter ego, avanturist, sije od navdušenja: kolikor več je problemov, kolikor nevarnejša je pot, kolikor večkrat se načrti izjalovijo, toliko bolj je prepričan, da je lepo potovati, da se spleča živeti. In tako sanjač in avanturist iz dneva v dan, s poti na pot, iz noči v noč vodita neskončne debate o smislu in

nesmislu svojega početja, o prednostih in pomanjkljivostih tega in onega, o vrednosti izkušenj, takšnih in drugačnih. Zapisnik teh debat ne ostane nobena tajnost, ampak prej ali slej postane dostopen javnosti pod naslovom »Popotnik v kraljestvu senc« ali kaj podobnega.

Razume se, da so moji potopisi zaradi tega povsem nezanimivi za tiste, ki bi radi izvedeli, kakšna pokrivala nosijo, recimo, ženske v Mavretaniji, ali kaj jedo za kosilo na Borneu. Moji potopisi so – če parafraziram Baudelaira – poročila o večnem dialogu med menoj in mojo dušo, med menoj in svetom, med menoj in mojo predstavo o svetu.

Zakaj potopis? Sliši se, da je danes za takšne reči primernejša televizija, ki omogoča, da tuji svet tudi vidimo. To seveda ni res: vidimo samo aranžirane žive fotografije. Manjka nekaj bistvenega: manjka duša, zato na televiziji vidimo svet skozi neprizadeto oko snemalne kamere. Slike so lahko lepe, vendar ob njih ne doživljamo ničesar globokega ali pomembnega. Na pravo potovanje nas lahko popelje le avtor, ki pripoveduje zgodbo – ko torej doživljamo tuji svet skozi prizmo njegovih občutkov, senzibilnosti, izkušenj, razumevanja. Tudi bojzani in negotovosti. Televizija ne bo nikoli nadomestila dobrega potopisa.

Vendar je to prešibek razlog za pisanje potopisov. Zgodbe se dogajajo tudi doma. Predvsem pa se dogajajo v pokrajini domišljije, po kateri lahko potuje uspešno in zanimivo tudi tisti, ki raje ždi med štirimi stenami. Zakaj sem avtor, ki potrebuje izziv resničnega sveta, preden se loti pisanja?

Vsak pisatelj črpa gradivo za literaturo iz svoje dominantne izkušnje, iz načina življenja, ki mu je blizu, ki ga pozna. Zame je dominantna izkušnja že dolgo iskanje »prave« domovine, saj nisem imel nikoli občutka, da sem »doma«. Hkrati je res, da človek, ko začne potovati, neha biti pajek, ujet v lastno mrežo, in začne vanjo zapredati svet. Tako ne more »dom« nikoli postati en sam določen kraj – v poglavitnem, psihološkem pomenu je lahko »dom« le celotni svet. Za pisatelja popotnika velja, da se vse zgodbe, ki jih pripoveduje, dogajajo tam, kjer stvari obvladuje, na »domačem« terenu. Eksotičnost, ki mu jo pripisujejo nekateri (eni kot očitek, drugi pohvalno), je zanj lahko le navadna vsakdanjost. Pisanje o svetu je torej (tudi) udomačevanje sveta.

In še en razlog: potopis je postmodernistični žanr *par excellence*. Morda je res »bastardni žanr parazit, ki požira druge žanre, da lahko živi«, vendar ponuja ravno zaradi tega priložnosti in izzive, ki se jim pišoč človek le težka upre. Ubesediti svet in sebe v njem v obliki, ki je najprimernejša lastnemu načinu bivanja, je (in mora ostati) poglavitni izziv za vsakega avtorja. To še posebej velja za nomade med nami.

Od kod nomadski nagon? Je v resnici nepotešljiv, ali pa bo nemara kdaj napočil trenutek, ko se bom zadovoljil z mirovanjem? To vprašanje lahko dobi odgovor samo, če ga postavim drugače: ali je kljub vsemu, kar na videz obljublja svet, v resnici pametneje ostati doma? Oziroma – moram biti neizprosni do sebe – ali sem naredil napako, ker se tolikšen del življenja posvetil brezciljnemu klatenju?

Kakorkoli zdaj gledam na to, zdi se mi, da se klatenju, tudi če je bilo napaka, preprosto nisem mogel izogniti. Darwin je zapisal, da je pri nekaterih pticah selitveni nagon močnejši od materinskega. Marsikatera ptičja mati zapusti mladičke v gnezdu, da ne bi zamudila velike letne selitve na jug. V zelo mladih letih sem nekaj podobnega naredil tudi jaz. Klic sveta je bil močnejši od zvestobe prezgodnji družini. Mogoče zato, ker je potovanje najboljšo zdravilo za melanholijo – za depresijo, ki jo povzroča mirovanje: življenje pod isto streho, ponavljanje istih gibov, spanje v isti postelji. Kadar dolgo nikamor ne grem, se mi obraz podaljša, oči mi otopijo, postaram se. Postanem siten, postanem zoprni. Kadar se vrnem z dolge

poti, sem neverjetno spočit, prijazen do vseh in vsakogar, oči se mi svetijo, vsak dan je praznik.

Rimbaud je izjavil, da je bil prisiljen potovati zato, da bi utekel prikaznim, ki so se mu naselile v duhu. Zanj je bilo potovanje beg pred nevrozno – čeprav je v pismih, ki jih je iz tujih krajev pošiljal prijateljem, dominirala ena želja: »Naj mi nekdo pove, kaj sploh počenjam tukaj.« Za nekatere psihiatre in politične samodržce (predvsem takšne, ki menijo, da je najboljšo merilo normalnosti tisto, kar mislijo in počenjajo sami) je popotno življenje patološki način vedenja – nevaren predvsem zato, ker se popotnik nenehno izmika družbenemu nadzoru. Na azijskem vzhodu pa je marsikdaj marsikje celo kralj šel na obredno romanje, medtem ko v Indiji klateško življenje še zdaj velja za svetniško. Na vzhodu se je ohranilo prepričanje, da je mogoče samo s potovanjem, z gibanjem obnoviti harmonijo, ki je včasih obstajala med človekom in vesoljem.

Največji paradoks pa je ta: čeprav je treba na pot, da bi človek obnovil harmonijo v sebi, se s poti nikoli ne vrne pomirjen ali z obiljem novih uvidov. Nasprotno. Človek se vrne s poti še bolj vznemirjen, razklan in razdrobljen, kot je bil, preden je krenil na pot. Šele doma se stvari razporedijo v nekaj, čemur bi lahko rekli novo razumevanje, šele doma se nemirna gladina ublaži.

Zakaj je tako, ne vem. Zdi se mi, da poznajo odgovor afriški nosači, ki jih je neki evropski raziskovalec najel za ekspedicijo v nedostopne predele afriške džungle. Da se ne bi obirali, jim je plačal dvojno tarifo. Potem pa so malo pred ciljem posedli po tleh in niso hoteli za nobeno ceno naprej. Niti obljuba bogate nagrade jih ni omajala. Rekli so, da so hodili prehitro in morajo zdaj počakati, da jih dohitijo njihove duše.

Tudi pri meni telo potuje hitreje kot duša. Zato na poti delam napake, ki se jih lahko pokesam šele potem, ko se vrnem domov. Ni mogoče potovati po svetu tako, da ne bi tu in tam kljub najboljši volji zagrešil kakšnega zločina. Včasih je zločin posledica želje, da bi koga osrečil. Drugič je v naglici ustvarjeno mnenje, s katerim se distanciraš od vsega tistega, kar je drugačno, kar terja mobilizacijo misli, napor preverjanja. Tretjič je zločin arogantno prepričanje, da lahko ostaneš nedolžen. Da popotnik ne pušča za seboj nobenih sledov. Da ne vpliva na svet, po katerem potuje.

Resnica je ravno nasprotna. Kamorkoli se danes odpraviš, povsod te spremlja tvoja kulturna senca. Nekje odkriješ pravo afriško vas in se zatečeš vanjo, da bi si odpočil in utekel pektu zahoda. Naslednje leto ti sledi prijatelj in njemu njegov prijatelj. Preden se zaveš, kaj se dogaja, stoji na robu vasi razkošen mednarodni hotel. Pred njim čepijo vaščani, ki so včasih obdelovali polja in lovili ribe, zdaj pa vozijo taksije in ti razkazujejo razvaline. Prej so plesali v obredne in verske namene, zdaj plešejo za tvoj fotografski aparat. Prej so izdelovali unikatne lesene in glinaste kipe in maske, da bi častili bogove in prednike. Zdaj izdelujejo cenene posnetke za okras v tvoji sobi. Če si zaželiš tradicionalno kopje, bodo šli in oropali babico; če si zaželiš sveti boben, bodo vdrli v plemensko svetišče in ga ukradli.

Seveda pa svet spreminja tudi popotnika. Ne z velikimi dramatičnimi dogodki, ampak z akumulacijo majhnih, na videz nepomembnih stvari, bežnih samospoznanj, premikov v srcu, z akumulacijo navideznih drobnjarij, ki se zarinejo pod kožo in se razmnožujejo kot paraziti tropske mrzlice, dokler ne udarijo v glavo in popotnika, ki je že dolgo doma, zalije spoznanje, da je nekje bil in se je vrnil drugačen.

Kako drugačen? Uprl se bom vsaki skušnjavi, da bi odgovoril na to vprašanje. »Potovati pomeni odkrivati, da se vsakdo moti.« je zapisal popotni pisatelj Aldous

Huxley, ki sem ga citiral na začetku svoje prve potopisne knjige. Takrat sem v njegovih besedah še videl zanimivo domisljico. Zdaj lahko rečem, da sem njihovo resnico krvavo izkusil. Zdaj vem (in me tega ni strah priznati), da je vsako mnenje začasno. Za naslednjim ovinkom, za naslednjo verigo gora, naslednji mesec bo že precej votlo in ga bo treba nadomestiti s primernejšim.

Trdna mnenja, gotova stališča si lahko privoščijo samo tisti, ki ostanejo doma. Popotnik se giblje s tokom, svet pa je struga, ki mu določa širino, hitrost in zasuke. Zato je – kot pravi kitajska »Knjiga od« – nesmiselno spraševati popotnika za nasvet o gradnji hiše; tako ne bo delo nikoli končano. Popotnik lahko da koristen nasvet samo tistim, ki se odpravljajo na pot: lahko jim pove, kako se pride do najbližje postaje.